

ALENA PROKOPOVÁ / 31. 10. 2016

Muž z prvního století

Sci-fi komedie o morálně upadlém čalouníkovi, který se ocitne v zářné komunistické budoucnosti, se v roce 1961 stala první společnou prací scenáristy Miloše Macourka a režiséra Oldřicha Lipského.

Před šedesáti lety – 4. října 1957 – vyslal Sovětský svaz do vesmíru umělou družici Sputnik 1. Dvanáctého dubna 1961 vypustil na oběžnou dráhu prvního člověka – kosmonauta Jurije Gagarina. Dvacátého třetího března 1962 poslali českoslovenští filmaři na mezigalaktický let čalouníka Josefa. Zatímco vůdčí socialistická velmoc na vítězství nad Spojenými státy v dobytí kosmu vynakládala obrovské prostředky, režisérovi Oldřichu Lipskému a jeho týmu posloužily při jejich průkopnické misi především důvtip a smysl pro humor.

Pozemský svět budoucnosti, ve kterém Josef posléze zásluhou mimozemských bytostí ze vzdálené Modré hvězdy přistane, nicméně počítá svůj letopočet právě od přistání Sputniku. V našem roce 2465 se tak píše rok 508 a na zeměkouli panuje stoprocentně harmonický řád. Lidé neznají peníze ani soukromé vlastnictví, ba ani zlobu, ctižádost, chamtivost, závist a lež. Nositelem toho všeho je ovšem „muž z prvního století“ Josef, který se do kosmu dostal náhodou, když v roce 1961 ze Strakonických raketáren omylem odletěl ve chvíli, kdy v kabině kosmické lodi těsně před startem – s lahví piva v ruce – tajně dokončoval nedodělanou práci.

Josef by se asi brzy rozkryl i mezi bezelstnými vědci budoucnosti, přicestoval s ním však i vyslanec mimozemšťanů, kterého čalouník pojmenoval Adam a přivlastnil si jeho znalosti a schopnosti. Mimozemšťan je totiž kvůli fyzické nestabilitě na Zemi neviditelný a netuší, že ho Josef zneužívá... V Muži z prvního století se komediální příběh rozvíjí jako moralita: Adam poznává, že lidstvo disponuje jedinečnou schopností – city, ziskuchtivý podvodník je však odhalen a po zásluze poslán tam, kam patří – zpátky do své doby, s varováním pro diváky filmu: „Lidé, dejte pozor, vrací se teď“

k vám.“

Film Oldřicha Lipského bývá v rámci historie československé filmové sci-fi podceňovaný. Vyčítá se mu silně ideologické vyznění a obvykle se ocitá ve stínu vysoce ceněné, jen o dva roky mladší Ikarie XB I (1963). Také ve snímku Jindřicha Poláka se vydává kosmický koráb na dalekou cestu (k Alfě Centauri). Členové posádky reprezentují morálně vyspělé lidstvo budoucnosti (jde o rok 2163), které ve finále radostně spěje vstříc setkání s vyspělou mimozemskou civilizací. Polákovi hrdinové názorně poměřují výdobytky své beztřídní společnosti s reliktem z buržoazní minulosti – vrakem rakety z roku 1987, ve které ostatky boháčů upomínají na zvrácenou, ziskuchtivou a sobeckou morálku zaniklé éry kapitalismu. Mrtvoly zastižené při hazardní hře s dolarovými bankovkami v rukou a doutníky v ústech ovšem nemohou co do zábavnosti konkurovat Lipského energickému čalouníkovi Josefovi. Muž z prvního století se mrzce přizpůsobuje momentální situaci, aby z ní pro sebe vytřískal co nejvíc, včetně apartních obleků (z dílny kostýmní výtvarnice Ester Krumbachové) a živé žirafy.

Odpornější kádrový profil než ten Josefův v československém filmu šedesátých let najdeme jen stěží: umaštěný a odrbaný šejdír byl do fabriky přijat z protekce, dělal melouchy a kradl – a zřejmě dokonce i věří v boha (před ulehnutím do hibernátoru se pokřičuje a nové futuristické šaty jsou podle něj vhodné „do kostela“). Josef je hrdým vlastníkem rakouského zapalovače z Tuzexu a když se dozví, že socialismus zvítězil i v Lucemburku, žalostně zalká, protože to znamená konec Radia Luxembourg.[1] Tyto dobově podmíněné detaily jsou pro současného většinového diváka jen stěží srozumitelné, postavu však charakterizuje třeba i nadčasový bonmot „Rasisty já nenávidím, zrovna jako židy a černochy.“

Josef si však rychle získává divákovy sympatie, a to jednak famózním hereckým nasazením svého představitele Miloše Kopeckého (který se prý podílel i na scénáři, a to nejen na promluvách svého hrdiny), jednak vtipnou prezentací Josefovy zlovolnosti. Nejen divák, ale i samotní tvůrci totiž přirozeně upadají do ironických rozpaků tváří v tvář lidem budoucnosti představovaným zvláště suchopárným Akademikem (Otomar Krejča) a šlechtěným, mladým inženýrem Petrem (Vít Olmer). Sličná psycholožka Eva (neherečka Anita Kajlichová známá z televizního pořadu *10x odpověz*) je traktována ironicky, jako roztomilá naivka. Josefovým protihráčem by při jiném strukturování děje mohl být zařizovač v objednárně, kterého si s gustem zahrál režisérův bratr

Lubomír. Radovan Lukavský (který si zahrál i v *Ikarii XB I*) pak v živě komediálním vyprávění působí značně staticky. Už díky takovému pojetí postav se *Muž z prvního století* nepodobá sovětským literárním i filmovým utopiím, pokoušejícím se „vázně“ modelovat technicky pokročilou, beztrždní společnost budoucnosti (především filmu *Něbo zovjot* – 1959[2]). Těm je svým vyzněním bližší právě spíš Polákova *Ikarie XB I*.

Bizarní peripetie příběhu čalouníka Josefa evokují pozdější originální tvorbu režiséra Oldřicha Lipského a Miloše Macourka, který (ač neuveden v titulcích) se coby tehdejší barrandovský dramaturg významně podílel na scénáři.[3] Šlo o první spolupráci autorů, z jejichž společné dílny vznikla i další domácí sci-fi o cestování časem – *Zabil jsem Einsteina, pánové...* (1969), na jejímž námětu spolupracoval spisovatel Josef Nesvadba, stejně jako později na snímku *Zítřka vstanu a opařím se čajem* (1977), jež ovšem režíroval Jindřich Polák. Pokud jde o motiv cestování časem, v literární sci-fi byl na začátku šedesátých let už dobře známý. Karel Zeman v *Baronu Prášilovi*, který měl premiéru o půl roku později než *Muž z prvního století*, se uchýlil k poetickému putování historií, divadelní režisér Jan Fišer však v námětu k Lipského filmu racionálně zhodnotil Einsteinův předpoklad, že během cestování vesmírem plyne čas posádky pomaleji než na Zemi (film dokonce původně nesl pracovní název *Zavinil to Einstein*). Měšťáckého, přízemního čecháčka ovšem s duchovně vyspělejším světem konfrontoval třeba už Svatopluk Čech v *Pravém výletě pana Broučka do Měsíce* (1888).

V *Muži z prvního století* se ovšem „vázně“ futuristické prvky svářejí s parodickými detaily. Přesvědčivým dojmem na dobového diváka působila elektronická hudba, první svého druhu v československém filmu, a futuristické dekorace ve stylu bruselského Expa 1958. Okouzlení světem budoucnosti však bledne před komediální nadsázkou, jež polemizuje nejen s představami o funkčnosti „dokonalé“ společnosti, ale i „perfektní“ techniky. Tvůrci si pohrávají s nejrůznějšími udělátky (ať už jde o automat na jídlo vyrábějící knedlíky, mluvící myslítko či vozidla Škodaplán a Tatralet) a prostředím (muzeum 20. století, kde děti provádí robotický Strýček Václav, a zvláště surrealistický „létací“ bar). K mizení a objevování Adama se využívá přístroje, který by se klidně hodil i do komedie *Kdo chce zabít Jessii?* (1966), kde zase hraje důležitou roli vynález na zhmotňování snů.

Pokud jde o vyznění příběhu, zajímavější než kritika negativních vlastností, koncentrovaných do postavy společenského parazita Josefa, je v *Muži z prvního století* motiv lidských citů. Ty Adam vůbec nezná (mimozemšťané se množí „dělením a násobením“) a také pro obyvatele Země budoucnosti jsou zprvu cizí. Lipského postava v jedné chvíli předvádí Josefovi, že jediná možnost, jak si ještě může poplakat, je krájení cibule. Nakonec se však city znovu prosazují díky lásce Petra a Evy (kterou se marně pokouší získat chlípny Josef). Této dějové linii sice chybí přesvědčivost a důslednost, přesto se však dotýká domácí humanistické tradice v duchu Čapkova *R.U.R.* Adamovo „polidštění“ však tvůrci okamžitě ironizují („už se naučil řečnit“).

Muž z prvního století byl v rámci domácí produkce přijímaný spíše jako komedie než jako dílo žánru sci-fi, který v této době vzbuzoval spíše nejistotu a rozpaky: získal Cenu za veselohru na Festivalu českých a slovenských filmů v Košicích a Cenu Československé kritiky. Byl dokonce přijat i do soutěže hraných filmů na MFF v Cannes, v mezinárodním prostředí však prošel bez povšimnutí – a to zřejmě nejen kvůli svému lokálnímu koloritu, ale i díky humoru, který svým způsobem předběhl dobu. Pokud totiž ponecháme stranou výjimečné dílo Stanleyho Kubricka *Dr. Divnoláska aneb Jak jsem se naučil nedělat si starosti a mít rád bombu* (1964), spojení žánrů sci-fi a komedie bylo spíše záležitostí až sedmdesátých let – ať už máme na mysli *Plyn* (1970) Rogera Cormana, *Temnou hvězdu* (1974) Johna Carpentera či *Spáče* (1973) Woodyho Allena.

Muže z prvního století uvede kino Ponrepo v úterý 1. listopadu ve 20:00.

Muž z prvního století (ČSSR 1962), režie: Oldřich Lipský, námět: Miloš Fiala, Jan Fišer, Oldřich Lipský, scénář: Zdeněk Bláha, Oldřich Lipský, Miloš Macourek (neuveden v titulcích), kamera: Vladimír Novotný, hudba: Ladislav Simon, Zdeněk Liška, stříh: Jan Kohout, zvuk: Jaromír Svoboda, hrají: Miloš Kopecký, Radovan Lukavský, Anita Kajlichová, Otomar Krejča, Vít Olmer, Lubomír Lipský, Anna Pitašová, Vladimír Hlavatý, Josef Hlinomaz, Bohumil Švarc, Vladimír Menšík a další. 90 min.

Poznámky:

[1] https://cs.wikipedia.org/wiki/Radio_Luxembourg

[2] <https://www.youtube.com/watch?v=nWKcNIVvtCc>

[3] Např. v bonusech na DVD vydaném Filmexportem to tvrdí režisérův bratr Lubomír.